

1.2. Konstitucinės dvejonės dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo: audra vandens stiklinėje?

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Dr. Jolita Miliuvienė

E. paštas jolita.miliuviene@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-23-01-02

Santrauka. Kiekvieną kartą pasigirdus iniciatyvoms ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija), netrukus pasigirsta ir šios konvencijos ratifikavimo priešininkų balsai. Nepaisant daugybės diskusijų, debatų, apsikėitimų nuomonėmis, patvirtinimo, kad visi yra suinteresuoti, jog smurto prieš moteris ar artimoje aplinkoje neliktų, visuomenės susiskaldymas šiuo klausimu nemažėja – regis, kiekviena pusė turi savų neatremiamų argumentų, kodėl Lietuva turėtų arba neturėtų prisijungti prie šios konvencijos ir kaip turėtų siekti konvencijoje numatytų tikslų. Kol Lietuvoje šis klausimas dar tik sprendžiamas, Europos Parlamentas 2023 m. pavasarį nusprendė, kad nėra kliūčių prie Stambulo konvencijos prisijungti Europos Sąjungai, ir pakvietė tai padaryti konvencijos dar neratifikavusias valstybes nares. Seimas, siekdamas išsklaidyti konvencijos ratifikavimo skeptikų abejones dėl konvencijos suderinamumo su Lietuvos teisine sistema, ir pirmiausia – su Lietuvos Respublikos Konstitucija, 2023 metų rudens sesijoje nusprendė kreiptis į Konstitucinį Teismą. Seimas siekia išsiaiškinti, ar Stambulo konvencijos kai kurios nuostatos neprieštarauja pagrindiniam šalies teisės aktui, taip pat įtikinti asmenis, vis dar dvejojančius šios konvencijos ratifikavimo reikalingumu. Straipsnyje aiškinamasi, kokiais aspektais įstatymų leidėjas prašo ištirti Stambulo konvencijos atitiktį Konstitucijai, kokia galėtų būti Konstitucinio Teismo išvada šiuo klausimu, analizuojama kitų užsienio valstybių konstitucinių institucijų jurisprudencija dėl Stambulo konvencijos atitikties nacionalinėms konstitucijoms, aptariama, kokią reikšmę turėtų Konstitucinio Teismo išvada Seime sprendžiant dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo. Atlikus išsamią analizę, straipsnyje pažymima, jog labai tikėtina Konstitucinio Teismo išvada, kad Stambulo konvencijos nuostatos dera su Konstitucija, dar negarantuoja, jog Seime bus priimtas sprendimas ratifikuoti šią tarptautinę sutartį, o ir sprendimas ją ratifikuoti savaime smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje iškart nesumažins, nes ratifikavus šį tarptautinį dokumentą dar lauks ilgas jo įgyvendinimo kelias.

Reikšminiai žodžiai: Stambulo konvencija; Konstitucija; asmenų lygiateisiškumas; nediskriminavimas; smurtas; stereotipai; lyties sąvoka.

Įvadas

Diskusijos apie 2011 metais priimtos Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo pagal jos priėmimo vietą, vadinamos Stambulo konvencija (toliau – ir Konvencija), reikalingumą visuomenėje ir tarp teisininkų kyla jau ne pirmą kartą. Pirmiausia Vyriausybei ėmusi iniciatyvos rengtis jos ratifikavimui 2013 metais, vėliau, Respublikos Prezidentui pasirašius dekretą dėl kreipimosi į Seimą dėl šios konvencijos ratifikavimo 2018 metais, buvo ginčijamasi dėl jos veiksmingumo, poveikio Lietuvos teisei sistemai, tačiau ypač – dėl naujų ar naujomis laikomų konvencijos tekste vartojamų sąvokų ir jų inkorporavimo į nacionalinę teisinę sistemą. Dilema – būti Stambulo konvencijai ar nebūti Lietuvoje – buvo prieš ketverius metus vykusių Seimo rinkimų kampanijos dalis. Ar šiam Seimui pavyks pasiekti išsikeltą tikslą dėl šios konvencijos ratifikavimo, galbūt paaiškės pavasario ar kito rudens sesijoje. Tačiau kol procesas nėra baigtas, mūšiai dėl civilizacijos vyksta toliau.

Stambulo konvencijos ratifikavimo šalininkai akcentuoja konvencija siekiamą tikslą – diskriminacijos ir smurto eliminavimą iš žmonių tarpusavio santykių visomis įmanomomis priemonėmis. Konvencijos ratifikavimo priešininkai neneigia, kad smurto nebuvimas yra siekiamybė, tačiau siūlo šio tikslo siekti nacionalinėmis priemonėmis, į Lietuvos teisinę sistemą perkelti Konvencijos gerąją praktiką ir sukurti Konvencijos suponuojamus mechanizmus, neratifikuojuant pačios Konvencijos ir taip neleidžiant jai tapti nacionalinės teisinės sistemos dalimi. Ir vieni, ir kiti teigia, kad nori saugoti visuomenę nuo jai pavojų keliančių grėsmių, tik tas pavojus ir tos grėsmės visų suprantamos skirtingai. Pagrindinis Konvencijos ratifikavimo skeptikų nuogąstavimas yra Konvencijos tekste vartojamos dvi skirtingos sąvokos – „sex“ ir „gender“, kurių vienai lietuviško atitikmens buvo ieškoma net keletą kartų tobulinant Konvencijos oficialųjį vertimą. Iš pradžių sąvoką „gender“ (pranc. *genre*) siūlyta į lietuvių kalbą versti terminu „socialinė lytis“, taip parodant skirtumą nuo sąvokos „sex“, suprantamos kaip biologinė lytis. Vėliau Konvencijos vertimas buvo koreguojamas, minėtą sąvoką išverčiant kaip „lytis socialiniu aspektu“¹. Vis dėlto spekuliacijų apie tai, kiek galiausiai lyčių yra pagal Konvenciją, išvengti nepavyko. Nuogąstaujama ir dėl to, kad, ratifikavus Stambulo konvenciją, „Lietuva turėtų atsakyti tam tikros nacionalinės kompetencijos, susijusios su šeimos, švietimo ir baudžiamosios atsakomybės politika“², nors argumentų tokiai pozicijai pagrįsti nesiūloma.

Iniciatyvos visuomenės susipriešinimui šia tema mažinti ir išsklaidyti dėl Konvencijos ratifikavimo vyraujančias baimes ėmėsi Seimo narių grupė, užregistravusi Seimo nutarimo kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašant pateikti išvadą dėl daugiausia aistrų keliančių Konvencijos nuostatų

1 Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (2023 m. birželio 2 d. patikslintas autentiškas vertimas). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/80106ab262bb11eea182def3ac5c11d6?jfwid=6m4099ke4>.

2 Vaidotas Vaičaitis, „Kelios mintys dėl Stambulo konvencijos iš konstitucinės teisės perspektyvos“, *LRT*, 2021 m. kovo 23 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1370719/vaidotas-a-vaicaitis-kelios-mintys-del-stambulo-konvencijos-is-konstitucines-teises-perspektyvos>.

suderinamumo su Konstitucija, projektą. Seimui palaikius šį projektą ir priėmus atitinkamą nutarimą, Konstituciniame Teisme teismiam nagrinėjimui rengiama konstitucinės justicijos byla, kurioje Konstitucinis Teismas turės pateikti išvadą, ar Seimo nutarime nurodytos Konvencijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai.

Nors diskusijų šia tema būta daug ir jos vis dar nesibaigia, išsamių mokslinių tyrimų apie Stambulo konvencijos nuostatų suderinamumą su Konstitucija pasigendama. Iki šiol yra pasirodę keletas mokslo populiarinimo publikacijų, kuriose pateikiamas bendras požiūris į Stambulo konvenciją. Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti Seimo 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarime „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“³ (toliau – Seimo 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarimas) išdėstytas abejones dėl Stambulo konvencijos nuostatų atitikties Konstitucijai, įvertinti jų pagrįstumą. Atskleidus aktualias oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas aiškinamasi, kokia galėtų būti Konstitucinio Teismo išvada. Nors prognozuoti teisinės sistemos pokyčius nėra dėkingas dalykas, ypač kai tie pokyčiai priklauso nuo politinės valios, tačiau nuspėti, ką galėtų pasakyti Konstitucinis Teismas dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo, yra lengviau, ypač tuo atveju, kai atsižvelgiama į sukauptą užsienio valstybių konstitucinės justicijos institucijų praktiką (šiuo atveju ir gerąją, ir priešingą). Todėl straipsnyje taip pat analizuojama kitų užsienio valstybių konstitucinių institucijų jurisprudencija Stambulo konvencijos ratifikavimo klausimu, aptariama, kokią reikšmę turėtų Konstitucinio Teismo išvada Seime sprendžiant dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo.

1.2.1. Stambulo konvencija ir jos ratifikavimo procesas: kur esame?

Europos Tarybos iniciatyva Stambule 2011 m. gegužės 11 d. priimtos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo 75 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Konvencija įsigalioja ją ratifikavus dešimčiai pasirašiusių šalių, įskaitant bent aštuonias Europos Tarybos valstybes nares. Išpildžius šią sąlygą, Stambulo konvencija įsigaliojo 2014 m. rugpjūčio 1 d.

Pagrindinį Stambulo konvencijos tikslą atskleidžia oficialusis Konvencijos pavadinimas – ja siekiama apsaugoti moteris nuo visų formų smurto, taip pat užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir smurtui artimoje aplinkoje, patraukti jo vykdytojus baudžiamojon atsakomybėn. Taigi šalys, ratifikuojančios Konvenciją, siekia trejopo poveikio: pirma, smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos; antra, smurtą patyrusių asmenų apsaugos; trečia, dėl smurto kaltų asmenų nubaudimo. Konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje nurodoma, kad Konvencija taip pat siekiama panaikinti visų formų moterų diskriminaciją ir skatinti tikrąją moterų ir vyrų lygybę. Konvencijos rengėjų nuomone, smurtas prieš moteris yra žmogaus teisių pažeidimas ir viena iš

3 TAR, 2023-09-28, Nr. 18949.

diskriminacijos formų, taigi tik užtikrinus moterų ir vyrų lygiateisiškumo principą, galima tikėtis veiksmingai pasiekti Konvencijos tikslus, nes tarp smurto prieš moteris panaikinimo ir lyčių lygybės užtikrinimo esama tiesioginio ryšio⁴. Konvenciją analizuojančiuose dokumentuose ir mokslininkų publikacijose dažnai nurodoma, kad Stambulo konvencija yra šiuolaikiška, išsami priemonė, sukurta ir pagrįsta holistiniu požiūriu: ji apima smurto prevenciją, pagalbos aukoms priemones, nusikaltėlių baudžiamąjį persekiojimą ir kt.⁵

Akcentuotina, kad Stambulo konvencijoje nėra nustatyta, kokių konkrečių priemonių ir būdų turi imtis valstybės, įgyvendindamos Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Joje nėra ir reikalavimo, kad valstybės priimami teisės aktai paraidžiui atitiktų Konvencijos normų turinį. Taigi valstybės Konvencijos dalyvės turi diskreciją nuspręsti, kaip bus užtikrinamas veiksmingas Konvencijos nuostatų taikymas. Konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje nurodoma, kad iš Konvencijos kylančių įsipareigojimų įgyvendinimui iš valstybių nereikalaujama imtis priemonių, nesuderinamų su konstitucijų nuostatomis.

Lietuvos Respublika, atstovaujama užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus, Konvenciją pasirašė dar prieš jai įsigaliojant – 2013 m. birželio 7 d., padarydama vienašalį pareiškimą, kad valstybė Konvencijos nuostatas taikys vadovaudamasi Konstitucijoje įtvirtintais principais ir normomis⁶. Taigi jau Konvencijos pasirašymo metu Lietuva pasinaudojo teise formuluoti tam tikrą išlygą dėl Konvencijos taikymo Lietuvoje, apsidrausdama dėl bet kokio galimo nesuderinamumo su Konstitucija. Toks Lietuvos Respublikos pareiškimas nebuvo išskirtinis – panašius pareiškimus ar išlygas padarė absoliuti dauguma Konvenciją ratifikavusių šalių⁷.

Lietuvai pasirašius Konvenciją, netrukus Vyriausybė ėmėsi iniciatyvos rengtis Konvencijos ratifikavimui: išanalizavo Lietuvos teisės sistemą ir parengė su Konvencija suderintinų aktų sąrašą, įvertino Konvencijos poveikį įvairioms teisinio reguliavimo sritims⁸. Lietuvos Respublikos Prezidento 2018 m. birželio 12 d. dekretu „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo“ konvencija pateikta Seimui ratifikuoti su pareiškimu⁹. Konvenciją įvardijus kaip svarbiausią europinį standartą kovai su fizine, seksualine, psichologine ar ekonomine prievarta prieš moteris, Seimas buvo raginamas šį instrumentą ratifikuoti, be kita ko, ir kaip papildomą

4 Council of Europe, „Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence“ (2011), <https://rm.coe.int/1680a48903>.

5 Dovilė Pūraitė-Andrikienė, „Stambulo konvencija ir jos konstitucingumo klausimas Rytų ir Vidurio Europos valstybėse“, *Teisė.pro*, 2023 m. liepos 10 d., https://www.teise.pro/index.php/2023/07/10/d-puraite-andrikiene-stambulo-konvencija-ir-jos-konstitucingumo-klausimas-rytu-ir-vidurio-europos-valstybese/#_ftn1.

6 Reservations and Declarations for Treaty No.210 - Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=210&codeNature=10&codePays=LIT>.

7 *Ibid.*

8 Lietuvos Respublikos socialinės ir darbo ministerijos 2017 m. spalio 3 d. raštas Nr. (18.3-43)SD-5605 „Dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo ratifikavimo“.

9 TAR, 2018-06-12, Nr. 9782.

sustiprinančią Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo¹⁰ veiksmingo įgyvendinimo priemonę. Vis dėlto procesas Seime įstrigo geram penketui metų, kol prie jo buvo grįžta 2023 metų rudens sesijoje. Seimo nutarimo kreiptis į Konstitucinį Teismą preambulėje nurodoma, kad būtent Konstitucinio Teismo išvada dėl to, ar nurodytos Konvencijos nuostatos atitinka Konstituciją, turėtų esminę reikšmę Seimui apsisprendžiant dėl Konvencijos ratifikavimo.

Šiandien Stambulo konvenciją yra ratifikavusios 37 valstybės iš 47, priklausančių Europos Tarybai. Turkija, buvusi viena iš pirmųjų, ratifikavusių šią konvenciją, 2021 m. Respublikos Prezidento sprendimu iš jos pasitraukė. Tokio vienašališkai priimto Respublikos Prezidento dekreto teisėtumas gali būti kvestionuojamas atsižvelgiant į tai, kad Stambulo konvenciją ratifikavo Turkijos parlamentas, tačiau svarbiausia tai, kad Turkijoje, kurioje stereotipinis požiūris į moterį kaip į nuo vyro priklausančią asmenybę yra itin gajus, gyvenančių moterų galimybės būti saugomomis nuo smurto akivaizdžiai sumažėjo¹¹ netekus tarptautinio apsaugos mechanizmo, numatomo Stambulo konvencijos nuostatomis, o Turkijos moterims buvo leista suprasti, kad valstybė jų apsauga rūpinsis mažesniu mastu. Diskusijų dėl pasitraukimo iš Stambulo konvencijos buvo pasigirdę ir Lenkijoje, tačiau po Lenkijoje vykusių rinkimų tikimasi, kad sprendimų, nukrypstančių nuo teisinės valstybės reikalavimų, Lenkijoje nebebus priimama. Tiesa, Lenkijoje inicijuota *ex post* Stambulo konvencijos nuostatų konstitucinė kontrolė, tačiau kol kas sprendimas šioje byloje nėra priimtas.

Konvencijos įgyvendinimo atskirose valstybėse analizė leidžia teigti, kad šios tarptautinės sutarties ratifikavimas prisidėjo prie nacionalinių teisės aktų pakeitimų, įpareigojo neatidėliojant spręsti smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje problemas, taip pat paskatino politikos pokyčius¹².

Šiame kontekste pabrėžtina ir tai, kad 2023 m. gegužės 10 d. tam, kad Stambulo konvencija būtų ratifikuota Europos Sąjungos (toliau – ES) vardu, pritarė Europos Parlamentas, taip paragindamas valstybes nares, kurios dar nėra ratifikavusios Konvencijos, nedelsiant tai padaryti. Tai Europos Parlamentas galėjo padaryti po to, kai Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) Didžioji kolegija 2021 m. spalio 6 d. nuomonėje konstatavo, jog tam, kad prie Stambulo konvencijos prisijungtų ES kaip tarptautinė organizacija, Taryba gali, bet neprivalo, laukti bendro visų valstybių narių sutarimo dėl sutikimo būti saistomomis konvencijos (t. y. draudžiama numatyti tokį etapą kaip privalomą sąlygą prisijungimo procedūroje) prieš nuspręsdama, ar ir kiek ES prie jos prisijungs¹³. 2023 m. birželio 1 d. ES Taryba pritarė ES prisijungimui prie Konvencijos. Nuo šiol Europos Parlamentas, Europos Komisija, ESTT ir kitos ES institucijos ne tik galės atsižvelgti

10 Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475.

11 Ayşegül Kula, „An Unconstitutional Setback. Turkey’s Withdrawal from the Istanbul Convention“, *Verfassungsblog*, 2021 m. kovo 22 d., <https://verfassungsblog.de/erdogan-istanbul-convention/>.

12 Committee on Equality and Non-Discrimination, „The Istanbul Convention: Progress and Challenges“ (2021), <https://rm.coe.int/the-istanbul-convention-progress-and-challenges/1680a93c0a>.

13 ESTT didžiosios kolegijos 2021 m. spalio 6 d. nuomonė Nr. 1/19.

į Konvenciją, bet privalės tai padaryti, kai bus svarstomi bet kokie su smurtu susiję klausimai¹⁴.

Nuo Konvencijos įsigaliojimo ES 2023 m. spalio 1 d. Konvencija privaloma visoms ES valstybėms narėms ES kompetencijai priskirtose srityse (teismo bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose, migracijos srityje ir kt.). Taigi tam tikra apimtimi tam tikruose santykiuose Stambulo konvencija jau dabar galioja ir yra privaloma Lietuvos Respublikai kaip įsipareigojimų, priimtų pagal Stojimo į ES sutartį, dalis. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Lietuvos Respublikos narystė ES yra konstitucinė vertybė, o Lietuvoje diegiamos vakarietiškos teisinės minties tradicijos. Taigi, užbėgant tolesnei analizei už akių, galima teigti, kad ir iš konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, pagal kurį Lietuva dalijasi ar patiki ES valstybės institucijų kompetenciją sutartyse numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, valstybei kyla pareiga, siekiant veiksmingai vykdyti priimtus įsipareigojimus, kuo greičiau ratifikuoti šią Konvenciją ir Lietuvos vardu. Vargu ar būtų konstituciškai pateisinama situacija, kai neratifikavus Stambulo konvencijos ES išimtinę kompetencijai nepriskirtose srityse būtų taikomi žemesni apsaugos standartai nei sprendžiant į išimtinę ES kompetenciją patenkančius klausimus (pavyzdžiui, nesant tinkamo teisinio pagrindo, skirtingai teikiant pagalbą piliečiams, nukentėjusiems nuo smurto, ir užsieniečiams, dėl kurių vyksta bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose).

Šiame kontekste keltinas ir Lietuvos įsipareigojimų Europos Tarybai klausimas. Lietuvos narystė tarptautinėse organizacijose, sietina su konstituciniu vakarietiškos geopolitinės orientacijos principu, yra pripažinta konstitucine vertybe. Europos Taryba, deklaruojanti siekius stiprinti demokratiją, žmogaus teises ir teisės viršenybę, buvo viena iš pirmųjų regioninių tarptautinių organizacijų, prie kurių prisijungė nepriklausomybę atkūrusi Lietuva¹⁵. Nors formaliai Europos Tarybai priklausančioms valstybėms narėms pareiga ratifikuoti visas šios organizacijos apimtyje priimamas tarptautines sutartis nekyla, Stambulo konvencijos ratifikavimas neabejotinai sustiprintų Lietuvos pozicijas žmogaus teisių gynimo srityje.

1.2.2. Užsienio valstybių konstitucinė patirtis sprendžiant Stambulo konvencijos ratifikavimo klausimą: Latvijos ir Bulgarijos atvejai

Lietuva, delsianti ratifikuoti Stambulo konvenciją ar dvejojanti dėl pasekmių teisei sistemai, nėra vienintelė ir išskirtinė. Tokią dilemą sprendė ir kai kurie užsienio valstybių konstituciniai teismai. Keletą nuomonių dėl Konvencijos nuostatų suderinamumo su nacionalinėmis konstitucijomis vienos ar kitos valstybės prašymu yra priėmusi ir Europos Tarybos komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija). Šios nuomonės, nors ir neturinčios privalomosios teisinės galios, yra neabejotinai autoritetingas šaltinis konstituciniams teismams, nagrinėjantiems šį

14 Laima Vaigė, „Nuo spalio Stambulo Konvencija įsigalioja ES: ką tai reiškia Lietuvai?“, *Teisė.pro*, 2023 m. spalio 9 d., <https://www.teise.pro/index.php/2023/10/09/l-vaige-nuo-spalio-stambulo-konvencija-isigalioja-es-ka-tai-reiskia-lietuvai/>.

15 Lietuva Europos Tarybos nare tapo 1993 m. gegužės 14 d.

klausimą.

Po Latvijos Konstitucinio Teismo 2021 m. birželio 4 d. sprendimo, kad Konvencijos nuostatos neprieštarauja Latvijos Respublikos Konstitucijai, Latvijai pagaliau 2023 m. lapkričio 30 d. ratifikavus Stambulo konvenciją, Lietuva liko vienintele iš Baltijos valstybių¹⁶, kurioje ši tarptautinė sutartis vis dar neturi privalomosios teisinės galios. Latvijos Konstitucinis Teismas bylą dėl Stambulo atitikties Konstitucijai sprendė gavęs parlamento narių grupės kreipimąsi. Parlamente siekė išsiaiškinti, ar su Latvijos Konstitucijos nuostatomis suderinama Konvencijos tekste vartojama sąvoka „gender“, Konvencijoje įtvirtintas valstybės įsipareigojimas imtis priemonių, kad būtų keičiami visuomenėje nusistovėję su lytimi siejami elgesio modeliai, taip pat Konvencijos nuostatos dėl švietimo programų keitimo, pritaikant jas kovai su lyčių stereotipais jau mokykliniame amžiuje. Pareiškėjas teigė, kad Stambulo konvencijos nuostatos nesuderinamos su Latvijos konstitucine tapatybe, ginama Latvijos Konstitucijos 1 straipsnio, ir pamatinėmis konstitucinėmis šeimos ir krikščioniškomis vertybėmis, pažeidžia įsitikinimų ir sąžinės laisvę, prieštarauja konstituciniam lygiateisiškumo principui. Latvijos Konstitucinis Teismas, vadovaudamasis jo sprendimams būdinga metodologija, konstatavęs, kad nurodytos Stambulo konvencijos nuostatos negali pažeisti nurodytose Latvijos Konstitucijos nuostatose įtvirtintų pagrindinių teisių, bylą didžiąja apimtimi nutraukė¹⁷. Tačiau prieš prieidamas prie tokio sprendimo, Latvijos Konstitucinis Teismas akcentavo Konvencija siekiamą tikslą ir leido suprasti, kad tokio paties tikslo siekimas kyla ir iš pačios Konstitucijos. Konvencijos nuostatų konstitucingumas buvo vertinamas Konvencija siekiamo tikslo – kovoti su visų rūšių smurtu prieš moteris – kontekste, konstatavus, kad visi įsipareigojimai, kylantys susitariančioms šalims, taikomi tik siekiant Konvencijoje nurodyto tikslo.

Latvijos Konstitucinio Teismo sprendime, be kita ko, pabrėžta, kad Konvencija įpareigoja valstybes imtis priemonių, kad būtų atsisakyta visuomenėje vyraujančių nuostatų, papročių ir tradicijų, kurios skatina smurtą prieš moteris, ir neleidžia jokios formos diskriminacijos šiuo aspektu; tačiau šie įpareigojimai valstybėms nereiškia tam tikro rezultato, o apibrėžia veiksmus, kurių turi būti imtasi. Demokratinėje teisinėje valstybėje valstybės valdžios institucijos ir negalėtų primesti bet kokios ideologijos ar būdo mąstyti savo piliečiams. Vis dėlto valstybė gali stengtis suprantamomis priemonėmis mažinti visuomenės toleranciją smurtui ir aiškinti savo piliečiams smurto prieš bet kurį asmenį pasekmes. Taigi valstybė turi pareigą pateikti racionalią šviečiamąją informaciją apie smurtą ir jį sukeliančius faktorius, kad būtų išvengta smurto ir prievartos. Tokia informacija gali apimti ir visuomenės švietimą apie susiklosčiusius stereotipinius lyčių vaidmenis. Tad tokios valstybės taikomos priemonės kaip atitinkamos informacijos pateikimas niekaip negali būti laikomos pažeidžiančiomis asmens įsitikinimų laisvę ar primetančiomis kažkokį konkretų požiūrį. Jomis tik siekiama formuoti ir pamažu keisti visuomenės supratimą apie tai, kas

16 Estija Stambulo konvenciją ratifikavo dar 2017 m. spalio 26 d.

17 Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. birželio 4 d. sprendimas Nr. 2020-39-02, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Judgement.pdf#search=.

yra priimtina ir nepriimtina. Latvijos Konstitucinis Teismas pastebėjo, kad panaši pareiga valstybei – kovoti su visuomenėje vyraujančiais stereotipais, kad būtų išvengta žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų – kyla ir iš kai kurių kitų tarptautinių sutarčių, kurias Latvija jau yra ratifikavusi.

Latvijos Konstitucinis Teismas taip pat išaiškino, kad Stambulo konvencija nesiekia pakeisti galiojančio teisinio reguliavimo dėl santuokos ar šeimos sampratos, paprasčiausiai dėl to, kad minėta tarptautinė sutartis nėra skirta reguliuoti šiems institutams. Tai, kad Konvencijos nuostatomis reikalaujama kovoti su bet kokios rūšies smurtu prieš bet kurį asmenį, ypač kai tą smurtą nulemia ne tik biologinė asmens lytis, bet ir tai, kad asmeniui būdingas tam tikras elgesys, charakterio bruožai, paprastai priskiriami moterims, niekaip nepakeičia konstitucinės šeimos ir santuokos sampratos. Iš Stambulo konvencijos kylanti pareiga užtikrinti, kad asmenys nebus diskriminuojami dėl visuomenėje vyraujančių nuostatų, papročių, tradicijų ar kitų praktikų, paremtų moters, kaip tariamai žemesnio visuomenės nario, idėja, *per se* nereiškia valstybei pareigos užtikrinti netradicinių šeimų apsaugą.

Galiausiai, Latvijos Konstitucinis Teismas taip pat nerado Konvencijos nuostatų prieštaravimo ir diskriminaciją draudžiančioms Latvijos Konstitucijos nuostatomis. Tiesą sakant, būtų keista, jei būtų radęs ar būtų konstatavęs, kad lygiateisiškumo principas pagal Latvijos Konstituciją yra skirtingai suprantamas nuo lygiateisiškumo, kurį garantuoti įpareigoja Stambulo konvencija. Latvijos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad tiek vyrai, tiek moterys turi teisę būti saugomi nuo smurto. Kartu pabrėžta, kad byloje surinkti duomenys leidžia teigti, jog Latvijoje vis dar gajus lyties pagrindu paremtas smurtas ir daugiausia jis yra nukreipiamas būtent prieš moteris.

Visiškai kitokią žinutę savo visuomenei pasiuntė Bulgarijos Konstitucinis Teismas, 2018 m. liepos 27 d. nusprendęs, kad pareiškėjo nurodytos Konvencijos nuostatos prieštarauja nacionalinei Konstitucijai. Šiam Bulgarijos Konstitucinio Teismo sprendimui buvo pateiktos net keturios atskirosios nuomonės. Konstitucinio Teismo argumentacija tokiam sprendimui pagrįsti įvertinta kaip nekokybiška, o pats teismas, priėmęs tokį sprendimą, kaltinamas pagrindinės savo misijos – ginti žmogaus teises – pamynimu¹⁸. Bulgarijos Konstitucinio Teismo nuomone, Konvencijos taikymo sritis yra platesnė nei rodo jos pavadinimas (taigi, prieita prie visiškai priešingos išvados nei Latvijos Konstitucinio Teismo), o tai gali kelti pavojų teisinei valstybei Bulgarijoje. Konvencija kontroversiškame Bulgarijos Konstitucinio Teismo sprendime įvertinta kaip gausi vidinių prieštaravimų¹⁹. Šis teismas padarė išvadą, kad, Konvencijoje atskyrus biologinę ir socialinę lyties dimensijas, išeinama už žmogaus binarinės lyties sampratos ribų, o Konvencijoje vartojamos sąvokos, priklausomai nuo jų interpretacijos, gali lemti skirtingą ir prieštaringą pačios Konvencijos filosofijos supratimą.

Susipažinus su tokia Bulgarijos Konstitucinio Teismo argumentacija, susidaro išpūdis,

18 Žr., pvz., Ruzha Smilova, „The Ideological Turn in Bulgarian Constitutional Discourse. The Rise Against ‘Genders’“, iš *Critical Essays on Human Rights Criticism*, red. Andrés Sajó ir Renáta Uitz (Eleven Publishing International, 2020), 177–197.

19 Bulgarijos Konstitucinio Teismo 2018 m. liepos 27 d. sprendimas Nr. 13.

kad būtų sprendusiems teisėjams nebuvo žinoma ar iki galo suprasta Konvencijos Aiškinamoji ataskaita, priimta kartu su Konvencija (nors ji ir minima šiame sprendimo tekste), kurioje ne kartą ir aiškiai pabrėžiama, kad Konvencija nesiekia paneigti visuotinai žinomos binarės lyčių sampratos, ja nesiekama panaikinti skirtumų tarp vyro ir moters, o apie stereotipinius lyčių vaidmenis ar tam tikrus elgesio modelius, charakterio bruožus ar savybes, paprastai priskiriamas moterims, kurių gali turėti ir vyrai, kalbama tik siekiant išvengti smurto naudojimo šiuo pagrindu ir užtikrinant diskriminacijos nebuvimą nukentėjusius asmenis pripažįstant smurto aukomis. Bulgarijos Konstitucinis Teismas, priešingai visiems oficialiems Konvencijos nuostatų išaiškinimams, taip pat padarė išvadą, kad Konvencija siekiama ginti ir kai kurias translyčių asmenų teises, nepaaiškindamas, kodėl šių asmenų teisės neturėtų būti ginamos. Šio teismo sprendime visiškai nepagrįstai nuogaustaujama, kad naujos sąvokos, iki tol nežinotos Bulgarijos teisėje, sudarys prielaidas asmenims laikyti save kitos lyties nei yra jų tikroji biologinė lytis, taip atveriant kelią genderizmo ideologijai, tarsi tokių žmonių Bulgarijos visuomenėje iki šios Konvencijos priėmimo nebūtų buvę arba tarsi jie neturėtų būti ginami nuo smurto. Tačiau taip, kaip gražiausiose Stambulo konvencijos priešininkų svajonėse, Bulgarijos konstitucinės kontrolės institucija aukščiausiu teisiniu lygmeniu pripažįsta, kad Bulgarijos Konstitucijoje lyties socialinis aspektas idealiai sutampa su biologiniu, o biologinė „moteris“ lytis yra asocijuojama su socialiniu „mamos“ vaidmeniu, taigi šios sampratos – biologinė ir socialinė – pagal Konstituciją negali būti atskirtos. Tai perskaičius, galėtų kilti klausimas, ar moterys, kurios dėl vieno ar kitų priežasčių netapo mamomis, vis dar laikytinos moterimis pagal Bulgarijos konstituciją. Tačiau tokia Bulgarijos Konstitucinio Teismo argumentacija ir ryškus konstitucinio reguliavimo susiaurinimas kelia jau net ne šypsena, žinant, kad tokius argumentus paprastai naudoja radikalios visuomenės grupės (ir dažniausiai ne teisininkai), o išgąstį dėl šios šalies, ypač jos moterų, ateities.

Bulgarijos Konstitucinio Teismo argumentų paneigimą galima rasti ne vienoje Venecijos komisijos priimtoje nuomonėje, jie kritikuojami moksliniuose straipsniuose. Šis Bulgarijos Konstitucinio Teismo sprendimas akademinėje literatūroje buvo įvardytas kaip ekstraordinarinė konstitucinė ataka, lėmusi ilgalaikes pasekmes visuomenei, kurias bus labai sudėtinga ištaisyti, o pats Konstitucinis Teismas kaltinamas politikavimu²⁰. Skaudžiausia jų yra ta, kad Bulgarijos Konstitucinis Teismas užkirto kelią Stambulo konvencijos ratifikavimui, taip pat visiškai pamynė LGBTI bendruomenės teises, palaidodamas viltis artimoje ateityje priimti jų teises ginančius nacionalinės teisės aktus.

Grįžtant prie gerosios praktikos, paminėtinas ir Moldovos Konstitucinis Teismas. Paprašęs Venecijos komisijos nuomonės dėl Konvencijos nuostatų suderinamumo su Konstitucija, jis prašymo nagrinėti šių dokumentų santykį galiausiai nepriėmė ir bylos nepradėjo, nors sprendime atsisakyti nagrinėti prašymą pateikė esmines įžvalgas, kurios sutapo su išdėstytosiomis Venecijos

20 Radosveta Vassileva, „A Perfect Storm: The Extraordinary Constitutional Attack against the Istanbul Convention in Bulgaria“, *Osteuropa Recht* 68, 1 (2022): 78–96.

komisijos nuomonėje²¹. Moldovos Konstitucinis Teismas tokiu kreipimusi į Venecijos komisiją ieškojo ir moralinės paramos, nes Stambulo konvencijos ratifikavimui itin aršiai pasipriešino ortodoksų bažnyčia, teigianti, kad Konvencija siekiama paneigti realybę, kurioje egzistuoja tik dvi lytys – vyro ir moters. Tokia situacija artima ir Lietuvai, kurioje prieš Stambulo konvencijos ratifikavimą pasisakė Lietuvos vyskupų konferencija, po Respublikos Prezidentės teikimo ratifikuoti Konvenciją išplatinusi viešą pasisakymą²², taip pat susirūpinimą reiškusi ir vėliau²³.

Nuomonėje Moldovos Konstituciniam Teismui²⁴, atsakant į išdėstytas abejones, be kita ko, nurodoma, kad sąvoka „gender“ siekiama akcentuoti, kad smurtas prieš moteris kyla ne tik dėl biologinių vyrų ir moterų skirtumų, t. y. lyties, bet daugiausia dėl socialiai susikurtų vaidmenų, elgesio ir savybių, kurias tam tikra visuomenė laiko tinkamomis moterims; tokie stereotipiniai lyčių vaidmenys prisideda prie subordinuotos moterų padėties visuomenėje ir gali lemti, kad žalinga praktika ir smurtas prieš moteris tampa priimtini privačioje ir viešojoje srityse. Nuomonėje akcentuojama, kad smurtas prieš moteris, taip pat ir artimoje aplinkoje, yra vienas iš šurkščiausių žmogaus teisių pažeidimų Europoje, apie kurį iki šiol kalbama nepakankamai garsiai. Stambulo konvencijos rengėjai pabrėžia, kad smurtas prieš moteris, su kuriuo siekiama kovoti sukuriant kompleksinį priemonių mechanizmą, yra istoriškai susiklosčiusių nelygių santykių tarp moterų ir vyrų, apraiška, dėl kurios moteris vis dar yra subordinuotoje pozicijoje vyrų atžvilgiu.

Šioje nuomonėje taip pat laikomasi pozicijos, kad nė vienos šalies Konstitucija neturėtų būti aiškinama kaip nustatanti tokius švietimo sistemos apribojimus, kuriais puoselėjamos ir skatinamos Konstitucijos ginamos vertybės, kaip antai smurto prieš moteris nebuvimas. Venecijos komisija, be kita ko, primena, kad ginti ir saugoti moteris ir mergaites nuo smurto valstybės yra įsipareigojusios pagal kitas tarptautines sutartis, taip pat ir pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Šioje nuomonėje formuluojami argumentai iš dalies atliepia anksčiau Venecijos komisijos nuomonėje, pateiktoje Armėnijos Teisingumo ministrui, išdėstytą poziciją²⁵. Neabejotinai šiuose dokumentuose įkvėpimo konstituciniam pagrindimui galėtų rasti bet kuris konstitucinis teismas, turintis pateikti Stambulo konvencijos nuostatų atitikties nacionalinei konstitucijai vertinimą, nes visos demokratinės konstitucijos savo turiniu iš esmės panašios tuo, kad įpareigoja užtikrinti visų asmenų lygybę ir nediskriminavimą, taip pat nepažeisti

21 Moldovos Konstitucinio Teismo 2022 m. sausio 18 d. sprendimas Nr. 219a/2021.

22 BNS, „Vyskupai: Stambulo konvencijos ratifikavimas nepadėtų sumažinti smurto prieš moteris“, *LRT*, 2018 m. birželio 13 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/215959/vyskupai-stambulo-konvencijos-ratifikavimas-nepadetu-sumazinti-smurto-pries-moteris>.

23 Lietuvos vyskupų konfederacija, „Lietuvos tradicinių krikščioniškųjų bendrijų kreipimasis“, 2021 m. kovo 9 d., <https://lvk.lcn.lt/naujienos/453>.

24 Venice Commission, „Republic of Moldova *Amicus Curiae Brief* on the Constitutional Implications of the Ratification of the Istanbul Convention“ (2021), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)044-e).

25 Venice Commission, „Armenia. Opinion on the constitutional implications of the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)“ (2019), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)018-e).

asmens neliečiamumo, o esant kelių vertybių sandūrai – ieškoti tinkamos pusiausvyros.

Šiame kontekste paminėtina, kad Kosovas, neturintis teisės ratifikuoti Stambulo konvencijos, pasirinko kitokį sprendimą siekdamas užtikrinti visas įmanomas kovos su smurtu prieš moteris priemones. Kosovo parlamentas nusprendė pakeisti Konstituciją taip, kad Stambulo konvencija būtų galima remtis tiesiogiai, kaip konstituciniu apsaugos nuo smurto instrumentu. Kosovo Konstitucinis Teismas pritarė tokiam Konstitucijos pakeitimui pažymėjęs, kad tai leis sustiprinti Kosovo įsipareigojimus ginti žmogaus teises ir laisves. Nuo 2020 metų Stambulo konvencija tiesiogiai taikoma Kosovo nacionalinėje teisėje ir turi pirmumą prieš kitas teisės normas²⁶, ja remiamasi Konstitucinio Teismo sprendimuose.

Abejonės dėl sąvokos „gender“, verčiamos kaip „lytis socialiniu aspektu“, taip pat kitų Konvencijos nuostatų paprastai grindžiamos panašiais ideologiniais argumentais: 1) nuostatos, kuriomis raginama keisti moteris diskriminuojančius elgesio modelius, aiškinamos kaip kišimasis į papročius ir tradicijas; 2) socialinės lyties arba lyties socialiniu aspektu formuluotė suprantama kaip skatinanti prieštarauti kai kurių valstybių konstitucijose įtvirtintam binariniam lyties supratimui; 3) smurto artimoje aplinkoje, lyties socialiniu aspektu ar smurto prieš moteris apibrėžimo pakeitimas, siekiant kovoti su lyčių stereotipais, laikomas grėsme tradiciniam šeimos įvaizdžiui ir lyčių vaidmenims visuomenėje²⁷, taip pat pažeidžianti tėvų teisę savo vaikus auklėti pagal savo įsitikinimus. Iš dalies panašūs samprotavimai išsakomi ir Seimo nutarime, kuriuo kreiptasi į Konstitucinį Teismą.

1.2.3. Stambulo konvencijos suderinamumas su Lietuvos Respublikos Konstitucija

Seimo 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarime Konstitucinio Teismo prašoma pateikti išvadą keliu aspektų. Konstitucinio Teismo klausama, ar Konvencijos 3 straipsnio c, d punktai, 4 straipsnio 3 dalis, kuriose įtvirtinta sąvoka „gender“, į lietuvių kalbą verčiama kaip „lytis socialiniu aspektu“, neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintai šeimos sampratai, konstituciniam lygiateisiškumo principui, Konstitucijos nuostatai, įtvirtinančiai lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusą. Konstitucinis Teismas taip pat aiškinsis, ar Konvencijos 14 straipsnyje numatyti valstybės įsipareigojimai kovoti su visuomenėje vyraujančiais stereotipais, kurie yra smurto prieš moteris priežastis, įtraukiant atitinkamų klausimų aptarimą jau mokyklinėse klasėse, neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintai įsitikinimų laisvei ir teisei vaikus auklėti pagal savo turimą įsitikinimą ir šeimoje puoselėjamas vertybes, taip pat ar tokie Konvencijoje įtvirtinti įpareigojimai valstybei nepažeidžia konstitucinio akademinės laisvės principo.

Seimas, priėmęs 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarimą, pasinaudojo Konstitucijos garantuojama

²⁶ Arrita Reznqi, (Prishtina: Kosovo Law Institute, 2022).

²⁷ Annika Vollmer, „The Istanbul Convention: A Framework in Crisis?“, GMF, <https://www.gmfus.org/news/istanbul-convention-framework-crisis>.

teise taikyti išankstinę konstitucinę kontrolę dar neratifikuoti tarptautinei sutarčiai. Teisės viršenybės požiūriu išankstinė tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolė yra neabejotinai pranašesnė, nes ji padeda užtikrinti Konstitucijos ir tarptautinės teisės darną, deramą tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimą²⁸.

Nemažai atsakymų į Seimo iškeltus klausimus galima rasti aptartame Latvijos Konstitucinio Teismo sprendime, Venecijos komisijos nuomonėse ir Stambulo konvencijos parengiamuosiuose ir aiškinamuosiuose dokumentuose. Tačiau siekiant atsakyti į klausimą, ar minėtos Stambulo konvencijos nuostatos dera su Konstitucija, būtina analizuoti ir atitinkamas Konstitucijos nuostatas, ir iš jų kylančius imperatyvus.

1.2.3.1. „Gender“ sąvokos perkėlimas į Lietuvos teisinę sistemą

Daugiausia abejonių dėl Konvencijos nuostatų suderinamumo su Konstitucija kyla dėl Konvencijoje vartojamų sąvokų, pasak pareiškėjo, neturinčių atitiktens lietuvių kalboje, dėl to galimai galinčių prieštarauti ne tik lygiateisiškumo ar šeimos apsaugos nuostatoms, bet ir Konstitucijos 14 straipsniui, saugančiam lietuvių kalbą.

Seimo nutarime prašoma išaiškinti, ar Konstitucijai neprieštarauja, be kita ko, Konvencijos 3 straipsnio c ir d punktuose įtvirtintos sąvokos „lyties socialinis aspektas“, apibrėžiamas kaip socialiai susiformavę vaidmenys, elgsena, veikla ir bruožai, kuriuos tam tikra visuomenė laiko tinkamais moterims ir vyrams, ir „smurtas prieš moteris dėl lyties socialinio aspekto“, kuris reiškia smurtą, nukreiptą prieš moterį dėl to, kad ji yra moteris, arba kurį neproporcingai dažnai patiria moterys. Tinkamo termino lietuvių kalba paieškos lėmė net keletą skirtingų oficialių Stambulo konvencijos vertimų, siūlančių šią sąvoką versti kaip „socialinė lytis“, „lyties socialinė dimensija“ ar „lytis socialiniu aspektu“. Daugiau aiškumo, kaitaliojant prieštaringai vertinamą sąvoką, neatsirado, regis, priešingai, diskusijų kiekvienąkart kildavo tik daugiau. Viename iš Įstatymo dėl šios konvencijos ratifikavimo aiškinamųjų raštų net siūlomą sąvoką „gender“ versti taip pat kaip ir „sex“, t. y. paprasčiausiai „lytis“, siekiant nekomunikuoti klaidinančios žinios apie tai, kad Konvencija, neva, keičia tradicinį lyčių supratimą.

Siekiant suprasti sąvokų „sex“ ir „gender“ reikšmę akcentuotina, kad Konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje nurodoma, kad Konvencijoje vartojamos minėtos sąvokos grindžiamos binare (vyro ir moters) lyties samprata. Šia samprata aiškinama, kad, sociologinių tyrimų duomenimis, kai kurie vaidmenys ar susiformavę stereotipai iššaukia nepageidaujamo ir žalingo elgesio apraiškas ir prisideda prie to, kad smurtas prieš moterį laikomas priimtiniu. Aiškinamojoje ataskaitoje nurodoma ir tai, kad toks paprotinis supratimas yra grindžiamas moters nevisavertiškumo idėja arba stereotipinėmis lyčių rolėmis. Tad Konvencija siekiama atkreipti į lyčių plačiąją prasme (įtraukiant ir moteriškus vaidmenis, elgseną, veiklą ar bruožus) pagrindu kylantį smurtą prieš

28 Dainius Žalimas, „Konstitucinio Teismo išvada, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai“, iš *Konstituciniai ginčai*, Toma Birmontienė ir kiti (Vilnius: MRU, 2019), 297.

moteris ir smurtą artimoje aplinkoje. Terminas „lyties socialinis aspektas“ (angl. *gender*) nėra skirtas pakeisti terminus „moteris“ ir „vyras“. Asmens lytis plačiąja prasme (taigi buvimas moterimi, arba buvimas asmeniu, kuriam priskirtini tam tikri moteriški vaidmenys, elgsena, veikla ar bruožai) yra pagrindinė priežastis imtis smurto vien dėl to, kad moteriai priskiriamas subordinacinis statusas viešame ir privačiame gyvenime.

Iš šių Konvencijos Aiškinamosios ataskaitos nuostatų darytina išvada, kad Konvencijoje vartojami mūsų teisinei sistemai neįprasti terminai nėra skirti pakeisti valstybėje galiojančių teisinį reguliavimą, įsiterpti į jau susiklosčiusius teisinius santykius ar daryti poveikį kokiems nors kitiems teisiniams institutams, kaip antai šeimos, tiek, kiek tai nesusiję su Konvencijos taikymo sritimi, t. y. kova su smurtu. Pabrėžtina, kad pačioje Konvencijoje apskritai net nereikalaujama pripažinti LGBTI bendruomenei priklausančių asmenų ar suteikti jiems kokį nors teisinį statusą, tačiau siekiama aiškiai pabrėžti, kad šie asmenys patenka į Konvencijos taikymo sritį, taigi jiems turėtų būti garantuojamos visos teisės būti ginamiems nuo smurto, kuri išprovokuoti galėtų moterims priskiriamas elgsenys, išvaizda, veikla ar charakterio bruožai. Kitaip tariant, tai reiškia, kad asmuo negali būti neginamas nuo smurto ar jam nesuteiktas aukos statusas atsižvelgiant į tai, kad jis nėra moteris biologiniu aspektu, tačiau jam būdingi išvardyti elementai, visuomenėje paprastai priskiriami moterims.

Konvencijos 4 straipsnis yra skirtas lygybės ir nediskriminavimo principams užtikrinti. Juo smerkiama visų formų moterų diskriminacija ir skatinama moterų ir vyrų lygybės principą įtvirtinti konstitucijos lygmens teisės akte, taip pat imtis kitų reikalingų teisės aktų pakeitimų. Šia Konvencijos nuostata reikalaujama, kad būtų vienodai saugomos visų smurtą patyrusių aukų teisės, nepriklausomai, be kita ko, nuo jų lyties, lyties socialinio aspekto ar lytinės tapatybės. Taigi Konvencijos 4 straipsnyje *expressis verbis* pateikiamas nediskriminavimo pagrindų sąrašas yra gerokai platesnis nei numatytasis Konstitucijos 29 straipsnyje, ir būtent paminėti papildomi nediskriminavimo pagrindai pareiškėjui ir sukėlė abejonių. Tačiau Konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje pabrėžiama, kad Konvencijoje pateikiama nediskriminavimo samprata yra tapati Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK) 14 straipsnyje įtvirtintai nediskriminavimo sampratai. Atsižvelgdami į tai, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT) taikė minėtą EŽTK 14 straipsnį ir tais pagrindais, kurie eksplicitiškai nėra jame nurodyti, Konvencijos kūrėjai siekė aiškiai įvardyti tuos nediskriminavimo pagrindus, kurie ypač aktualūs taikant Konvenciją.

Sprendžiant dėl Stambulo konvencijos nuostatų suderinamumo su Konstitucija verta prisiminti, kad 1995 m. sausio 24 d. išvadoje dėl EŽTK nuostatų suderinamumo su Konstitucija Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog tai, kad pagrindinės žmogaus teisės, laisvės ir jų garantijos vienokia ar kitokia žodine forma suformuluotos Konstitucijoje, dar neleidžia teigti, kad šios formuluotės visais atvejais yra absoliučios jų taikymo prasme; platesnis jų taikymas įmanomas, jeigu jį numato kitas teisės aktas. Taigi tai, kad tam tikros sąvokos vienaip formuluojamos Konvencijoje ir kitaip nacionalinėje teisėje, taip pat ir Konstitucijoje, savaime nereiškia, kad tarp jų

esama priešpriešos ar kad jų negalima išaiškinti kaip derančių tarpusavyje. Būtent šio principo laikėsi Konstitucinis Teismas, minėtoje išvadoje konstatavęs, kad Konstitucijos 32 straipsnyje pi- liečiams garantuojama kilnojimosi laisvė neabejotinai turi būti taikoma visiems asmenims, teisė- tai esantiems Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Kalbant apie asmenų lygiateisiškumo užtikrinimą ir iš Konstitucijos kylantį nediskrimi- navimo pagrindų sąrašą teigtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis negali būti suprantama kaip įtvirtinanti baigtinį nediskriminavimo pagrindų sąrašą; priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje laiduojamą visų asmenų lygybę įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms, t. y. pačią konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo esmę²⁹. Taigi tai, kad kai kurie pagrindai aiškiai neįtvirtinti Konstitucijos nuostatoje, nereiškia, kad jų pagrindų galima diskriminuoti asmenis koku nors aspektu. Tai patvirtindamas Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo formų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, kuris kartu laikytinas ir žmogaus orumo žemini- mu. Taigi nors šie pagrindai ir nėra eksplicitiškai minimi Konstitucijos nuostatoje, iš Konstituci- nio Teismo formuluojamos jurisprudencijos matyti, kad jie neabejotinai patenka į nediskrimina- vimo pagrindų sąrašą, kaip ir tie, kurie yra minimi Stambulo konvencijos tekste.

Šiame kontekste vertinant Konvencijoje, ypač jos 4 straipsnio 3 dalyje, įtvirtintą pareigą valstybėms narėms užtikrinti visų asmenų lygybę kovojant su smurtu ir teikiant pagalbą smurto nusikaltimo aukoms, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konvencijos nuostata dėl nediskriminavimo nurodytais aspektais patenka į Konstitucijos 29 straipsnio, draudžiančio bet kokią diskriminaciją, bet koku pagrindų ir bet koku aspektu, veikimo sritį. Konvencija, reikalaujama lygiateisiškumo ir nediskriminavimo vienu konkrečiu aspektu, negali būti matoma ir vertinama kaip nederanti su Konstitucija, pagal kurią privaloma užtikrinti visų asmenų lygybę visose teisės veikimo srityse.

Spręsdamas dėl leidimo gyventi Lietuvoje išdavimo, Konstitucinis Teismas 2019 m. sau- sio 11 d. nutarime taip pat yra pabrėžęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotar- piu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamas pagrindas, remiantis konstituciškai svarbiais tikslais diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos. Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuos- tata ne tik sustiprina argumentus dėl diskriminacijos bet kokiais pagrindais ir bet kokioje srityje draudimo, tačiau sykiu netiesiogiai taip pat įtvirtina pareigą kovoti su visuomenėje vyraujančiais stereotipais, jei jie gali būti pagrindas pažeisti kitų asmenų konstitucines teises ir laisves. Taigi toks iš Konstitucijos kylantis reikalavimas atliepia Stambulo konvencijos siekiamą tikslą naikinti visuomenėse susiklosčiusią tradicinę požiūrį į tai, koks elgesys, charakterio bruožai būdingi tik vyrams arba moterims. Tai nulemia reiškinį, kad prieš moteris ar asmenims, kuriems būdingi mo- teriški elgesio bruožai, charakteris ar moteriška išvaizda, smurtauojama, pasak statistikos, dažniau.

29 Be kita ko, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d., 2020 m. vasario 10 d., 2021 m. va- sario 12 d. nutarimai.

Atsakant į pareiškėjo abejones dėl to, ar Konvencijoje vartojamos sąvokos nepadarys neigiamo poveikio tradicinei nusistovėjusiai šeimos sampratai ar neiškreips šeimos santykių modelio, verta dar kartą prisiminti jau minėtą Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimą, kuriame aiškiai pabrėžta, kad pagal Konstituciją saugoma ir ginama šeima yra neutrali lyties požiūriu. Nepaisant to, analizuojant Stambulo konvencijos nuostatas, ne kartą pabrėžta, kad ja nesiekama visuomenei primesti tam tikro gyvenimo būdo ar įsiterpti į asmens privataus gyvenimo pasirinkimus. Nė vienoje Stambulo konvencijos nuostatoje nereikalaujama pripažinti, kad šeima gali būti sudaroma ir iš vienos lyties asmenų, arba iš asmenų, kurių lytis neatitinka jų pasirinktų elgesio modelio, išvaizdos ar charakterio bruožų, kitaip tariant, ja nesiekama pakeisti jokios – nei tradicine laikomos, nei netradicinės šeimos – sampratos. Konvencija apskritai nereguliuoja šeimos santykių, neįtvirtina šeimos apibrėžimo ar nesuponuoja kokios nors šeimos sudėties³⁰. Tačiau minėta oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata leidžia manyti, kad net ir tokiais atvejais tai, ar asmenys yra šeima, būtų vertinama ne pagal tai, iš ko šeima yra sudaryta, o kokie yra šeima save laikanti asmenų tarpusavio santykiai ir įsipareigojimai. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje einama link pripažinimo, kad supratimas apie tai, kas yra šeima, yra kiekvieno asmens privataus gyvenimo ir asmeninio pasirinkimo klausimas, o Konstitucija saugo visas šeimas, kurios savo turiniu, o ne forma ar sudėtimi, atitinka konstitucinį šeimos apibrėžimą.

1.2.3.2. Stambulo konvencijoje numatyti įpareigojimai švietimo srityje

Vaikų ir moksleivių auklėjimas visada buvo jautrus klausimas visuomenei. Kiek ir kokios informacijos turi būti pateikiama mokykloje, diskutuojama ne tik Stambulo konvencijos ratifikavimo kontekste, bet ir kalbant apie visų asmenų lygiateisiškumo užtikrinimą, o paskutiniu metu – ir apie EŽTT priimtų sprendimų įgyvendinimą³¹.

Konvencijos 14 straipsnyje reglamentuojamos galimos prevencijos priemonės, skirtos padėti išvengti smurto prieš moteris ateityje, būtent atitinkamos priemonės, taikytinos švietimo srityje. Ratifikavusios Konvenciją valstybės įsipareigoja esant poreikiui imtis priemonių, kad į formalias švietimo programas būtų įtraukta pritaikyta mokomoji medžiaga apie moterų ir vyrų lygybę, nestereotipinius lyties socialiniu aspektu pagrįstus vaidmenis, tarpusavio pagarbą, nesmurtinius konfliktų sprendimo būdus tarpasmeniniuose santykiuose, smurtą prieš moteris dėl lyties socialinio aspekto ir teisę į asmens neliečiamybę. Konvencijoje taip pat nurodoma, kad šie principai būtų skatinami ir neformalaus ugdymo metu (popamokinėje veikloje, būreliuose ir kt.). Konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad atitinkamas požiūris, įsitikinimai ir elgesio modeliai susiformuoja ankstyvame žmogaus gyvenimo periode, tad

30 Council of Europe pranešimas spaudai, „Ending misconceptions about the Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence“, 2018 m. lapkričio 22 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808f0fb1.

31 Turimas mintyje Seimo atsakymas panaikinti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatą, kuri nulėmė Lietuvos pralaimėjimą byloje *Macatė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 61435/19).

nurodytų principų skatinimas turėtų prasidėti kuo anksčiau ir pirmiausia tai yra tėvų atsakomybė. Nepaisant to, švietimo įstaigų vaidmuo taip pat yra labai svarbus užtikrinant pagarbą minėtiems principams. Todėl Konvencijos 14 straipsnio nuostatomis valstybės kviečiamos parengti atitinkamą mokomąją medžiagą, kuri būtų pritaikyta prie besimokančiųjų gebėjimų ir supratimo lygio. Pabrėžtina, kad Konvencijos nuostatomis valstybės nėra įpareigojamos pateikti kažkokį konkretų turinį, joms paliekama laisvė nuspręsti, kada reikėtų asmenis, kurie mokosi, supažindinti su smurto prevenciją turinčia užtikrinti medžiaga, kokia forma tai padaryti. Valstybėms šiuo klausimu paliekama daug veikimo laisvės.

Konstitucinio Teismo prašoma išaiškinti, ar toks Konvencijos 14 straipsnyje įtvirtintas įpareigojimas valstybei nepažeistų, be kita ko, žmogus teisės turėti savo įsitikinimus (25 straipsnio 1 dalis), minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės (26 straipsnio 1 dalis), tėvų teisės ir pareigos auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais (38 straipsnio 6 dalis), kai mokslas iki 16 metų asmenims yra privalomas (41 straipsnio 1 dalis), taip pat aukštųjų mokyklų autonomijos (40 straipsnio 1 dalis).

Vertinant pareiškėjo Seimo išsakytas abejones prisimintina, kad pagal Konstituciją laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jo pažiūrų negalima kontroliuoti³². Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra pagal turinį platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus dalis. Įsitikinimų ir jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį ir politinį pliuralizmą. Įsitikinimai – talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrinės nuostatas, etines ir estetines pažiūras ir kt. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. Nors dalis visuomenės, diskutuojančios apie Stambulo konvencijos ratifikavimą, pasitelkia būtent šį asmens laisvės suvaržymo argumentą, pažymėtina, kad jokiais Konvencijos nuostatomis nesiekama pakeisti turimų asmenų įsitikinimų, atitinkamos pasaulėžiūros ar išpažįtamų vertybių, jomis nekeliama pareiga valstybei priversti asmenis atsisakyti turimos pasaulėžiūros ir vertybių tam, kad būtų perimtos kitos, būtent tos, kurias puoselėti skatina Konvencija.

Asmens įsitikinimų raiškos laisvė ne veltui laikoma viena iš svarbiausių teisių, kuri gali būti ribojama tik labai griežtais pagrindais, – draudžiamos bet kokios prievartos priemonės, kuriomis būtų siekiama priversti žmogų išsižadėti turimų įsitikinimų. Tačiau tokių priemonių nenumato ir Stambulo konvencija: įpareigojimu valstybei vykdyti tam tikrą šviečiamąją veiklą tam, kad būtų išvengta smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje, niekaip neįsiterpiama į asmenų įsitikinimus. Vien tai, kad tam tikro turinio informacija, padėsianti kovoti su smurtu prieš moteris, ir apimanti, be kita ko, siekį keisti visuomenėje nusistovėjusius stereotipus dėl to, kas būdinga moterims ar vyrams, pateikiama asmenims, dar nereiškia, kad asmenys yra įpareigoti laikytis

32 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49-1424.

tokio požiūrio. Asmuo yra laisvas turėti savo įsitikinimus tokius, kokius jis nori, kol dėl to nėra keliama grėsmė kitiems asmenims, o konkrečiau, kol jo įsitikinimai netampa smurto prieš moteris priežastimi. Tačiau ir tokiu atveju asmens laisvė turėti savo įsitikinimus nebūtų suvaržoma, jis paprasčiausiai patirtų teisinio poveikio priemones dėl to, kad pasikėsino į kito asmens neliečiamybę, taip pat saugomą Konstitucijos.

Konstitucinė taisyklė, įtvirtinta Konstitucijos 28 straipsnyje, kad, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, galioja nepriklausomai nuo to, ar Lietuva ratifikuos Stambulo konvenciją, ar ne. Taigi tam tikroje visuomenės dalyje vyraujantys stereotipai, sietini su moters arba vyro lytimi, negali būti ne tik pagrindas diskriminuoti asmenis, tačiau taip pat negali būti pagrindas kėsintis į kito asmens neliečiamybę, prieš kitą asmenį nukreipiant smurtinius veiksmus vien dėl to, kad jis yra moteris arba jam būdingas tam tikras elgesys, išvaizdos ar charakterio bruožai, paprastai priskirtini moterims.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją antrasis šios laisvės elementas – laisvė reikšti įsitikinimus – nesuderinama su, be kita ko, diskriminacijos kurstymu. Kaip minėta, būtent visų rūšių diskriminacijos atsisakymas ir tikslas užtikrinti ne tik formalią, bet ir realią moterų ir vyrų lygybę yra Konvencija siektini tikslai, kurie neabejotinai sutampa ir su Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis.

Prie panašios išvados galima prieiti ir analizuojant tėvų teisę savo nuožiūra auklėti savo vaikus, kuri glaudžiai susijusi su jau aptartomis įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvėmis. Tai, kad Konvencijoje numatyta pareiga valstybėms, esant poreikiui, imtis priemonių, kad į formalias švietimo programas būtų įtraukta pritaikyta mokomoji medžiaga, be kita ko, apie moterų ir vyrų lygybę, nestereotipinius lyties socialiniu aspektu vaidmenis, smurtą prieš moteris dėl lyties socialinio aspekto ir teisę į asmens neliečiamybę, o asmenų įsitikinimai nesutampa su šiomis nuostatomis, nereiškia, kad tokie asmenys netenka savo teisės auklėti namuose savo vaikus pagal savo įsitikinimus. Ši teisė nepaneigiama net įvertinus tai, kad pagal Konstituciją mokslas asmenims iki 16 metų yra privalomas, taigi šio amžiaus nesulaukę vaikai privalės mokykloje mokytis, be kita ko, ir to, kas, Konvencijos rengėjų nuomone, padėtų užtikrinti smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevenciją. Kitaip tariant, tai, kad vaikams mokyklose bus pateikiama tam tikro turinio, kuriam galimai nepritartų vaikų tėvai, informacija, nereiškia, kad tuo apribojama tėvų teisė auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus. Tai reiškia tik tai, kad švietimo įstaigose vaikams bus pateikiama ir kitokia informacija, kurios jie negautų namuose, net jei ji ir nesutampa su tėvų turimais įsitikinimais. Tai atitinka švietimo įstaigų paskirtį ir valstybės įsipareigojimus, kad švietimo įstaigos veiklą vykdytų, be kita ko, taip, kad tai neprieštarautų Konstitucijai. Tėvų įsitikinimai ir pažiūros neturėtų būti kliūtis vaiko teisei į mokslą ir švietimą. Minėta, kad siekis išvengti smurto prieš bet kurį asmenį bet kokiomis aplinkybėmis kyla iš Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtinto asmens neliečiamumo ir asmens orumo apsaugos, tad neabejotinai turėtų būti laikomas konstituciškai pagrįstu tikslu, kuriam užtikrinti gali būti pasitelkiamos įvairios priemonės.

Konstitucinių argumentų tam, kad nurodytos Stambulo konvencijos nuostatos

prieštarauja aukštųjų mokyklų autonomijai, taip pat nėra. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad aukštosioms mokykloms laiduojama autonomija nėra absoliuti; aukštosios mokyklos autonomijos principas turi būti derinamas su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, aukštųjų mokyklų pareiga laikytis Konstitucijos ir įstatymų, aukštųjų mokyklų ir visuomenės interesų sąveika ir jų derinimu³³. Asmens neliečiamumas, asmens orumo apsauga yra kertinės konstitucinės vertybės, prie kurių užtikrinimo privalo prisidėti ir aukštosios mokyklos. Tad įpareigojimas į švietimo programas įtraukti priemones, padėsiančias išvengti smurto prieš moteris ar užkirsti kelią tokiam smurtui kilti, net jei tai reikštų nusistovėjusių stereotipų neatitinkančio moters vaidmens suvokimą, niekaip negali būti laikomas aukštųjų mokyklų autonomijos ribojimu. Greičiau atvirkščiai, ko gero, iš mokyklų, aukštųjų ir pagrindinio lavinimo, pirmiausia tikimasi prisidėjimo prie Konstitucijos ginamų vertybių puoselėjimo.

Tai, kad valstybėje nėra vietos tokiems įsitikinimams ir pažiūroms, kurie pateisina smurtą prieš moteris, yra tokia vertybė, kuri kyla ne tik iš Stambulo konvencijos, bet ir pirmiausia iš Konstitucijos. Taigi Stambulo konvencija, kurios tikslas yra kovoti su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje, visais atžvilgiais galėtų būti vertinama kaip Konstituciją papildantis žmogaus teisių apsaugos instrumentas, atsižvelgiant į tai, kad iš pačios Konstitucijos kyla pareiga nepažeisti bet kurio asmens neliečiamumo ir nežeminti žmogaus orumo smurtiniais ar kitokiais veiksmais.

1.2.3.3. Konstitucinio Teismo išvados reikšmė Stambulo konvencijos ratifikavimui

Pagal Konstituciją klausimus, kuriais yra pateikta Konstitucinio Teismo išvada, galutinai sprendžia Seimas (107 straipsnio 4 dalis). Taigi, Konstitucinio Teismo išvada, kad Stambulo konvencijos nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dar nereiškia, kad Konvencija Seime bus ratifikuota. Dėl to apsispręsti turės Seimas, demonstruodamas atitinkamą politinę valią. Konstitucinio Teismo išvada turėtų tik padėti išsklaidyti šiuo metu visuomenėje, kurios atspindys yra Seimo nariai, vyraujančias abejones ir padrąsinti tuos, kurie iki šiol abejoja šios Konvencijos reikalingumu. Toks motyvas kreiptis į Konstitucinį Teismą nurodomas ir paties Seimo kreipimesi. Remiantis Konstitucijos 107 straipsnio 4 dalimi, Seimas privalės priimti sprendimą dėl šios tarptautinės sutarties ratifikavimo tik remdamasis Konstitucinio Teismo išvada.

Šiame kontekste pažymėtina, kad minėta konstitucinė nuostata apie Seimo galutinio sprendimo teisę po Konstitucinio Teismo išvados dėl tarptautinių sutarčių ratifikavimo nėra absoliuti. Seimas neturėtų diskrecijos spręsti, ratifikuoti tarptautinę sutartį ar ne, jei Konstitucinis Teismas prieitų prie išvados, kad tarptautinė sutartis, dėl kurios nuostatų suderinamumo su Konstitucija kreiptasi, prieštarauja Konstitucijai. Tačiau vadovaujantis konstitucine tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpcija, Konstitucinis Teismas turėtų aiškinti tarptautines sutartis kuo palankiau (t. y. laikytis vadinamojo draugiško požiūrio) ir pripažinti jas

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas, TAR, 2020-12-03, Nr. 26075.

antikonstitucinėmis tik itin retais išskirtiniais atvejais, kai vadovaujantis visais įmanomais teisės aiškinimo metodais neįmanoma padaryti išvados, kad tarptautinė sutartis Konstitucijai neprieštarauja³⁴. O Konstituciniam Teismui nusprendus, kad Seimo nutarime nurodytos Stambulo konvencijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, Seimas, turėdamas pareigą vadovautis šia Konstitucinio Teismo išvada, tačiau priėmęs sprendimą vis dėlto neratifikuoti Konvencijos, savo atsisakymo tai padaryti jau nebegalėtų grįsti argumentu, kad kai kurios Stambulo konvencijos nuostatos neva prieštarauja Konstitucijai. Kad ir koks būtų Seimo sprendimas dėl Stambulo konvencijos ateities, jos nuostatų suderinamumo su Konstitucija klausimas būtų išspręstas galutinai.

Išvados

1. Visose valstybėse, kuriose kilo abejonių dėl Stambulo konvencijos suderinamumo su konstitucija, buvo sprendžiami iš esmės panašūs klausimai. Konstitucinių teismų buvo klausiama, ar konvencijoje numatyta sąvoka, kuri iki tol neegzistavo atitinkamoje nacionalinėje teisės sistemoje, neiškreips jau egzistuojančios lyčių sampratos, ar konvencijoje numatyti įpareigojimai valstybei kovoti su visuomenėje egzistuojančiais vyriško ir moteriško elgesio stereotipais nepažeis gyventojų įsitikinimų ir raiškos laisvės bei teisės ugdyti savo vaikus pagal turimus įsitikinimus, ar privalomas tam tikrų klausimų įtraukimas į mokymo programas neriboja dėstymo laisvės. Konstituciniai sprendimai skirtingose valstybėse buvo įvairūs. Vis dėlto absoliučios daugumos valstybių pasirinkimas konvenciją ratifikuoti, vienareikšmiškai pozityvios Venecijos komisijos nuomonės leidžia teigti, kad europinė konstitucinė tradicija yra suderinama su konvencija siekiamomis puoselėti vertybėmis. Stambulo konvencijos ratifikavimas žymiai prisidėtų prie smurto prieš moteris mažinimo, veiksmingos pagalbos smurto aukoms teikimo ir nusikaltusių asmenų nubaudo, t. y. trijų pagrindinių tikslų, kuriuos kelia sau konvenciją ratifikavusios šalys, įpareigodamos valstybę sukurti kompleksinį mechanizmą šio reiškinio priežastims ir pasekmėms šalinti.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija negali būti aiškinama taip, kad iš jos nekiltų valstybei pareiga kovoti su smurtu prieš moteris ir su smurtu artimoje aplinkoje. Konvencijoje akcentuojamas moterų ir vyrų lygiateisiškumo ir nediskriminacijos jokiais pagrindais principas yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kuriuo grindžiama visa teisinė sistema ir pati Konstitucija, dalis. Nėra jokio pagrindo teigti, kad Konstitucijoje ir Konvencijoje garantuojami ir ginami lygiateisiškumo ir nediskriminacijos principai yra skirtingos apimtys, ar kad galėtų prieštarauti vienas kitam. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuota nuostata, kad visuomenėje vyraujantys stereotipai negali būti teisėtas konstitucinis pagrindas diskriminuoti asmenis, taikytina ir sprendžiant konvencijos ir Konstitucijos nuostatų suderinamumo klausimą.
3. Konstitucinio Teismo išvada, kad Seimo nutarime nurodytos Konvencijos nuostatos

³⁴ Žalimas, *supra note*, 28:303.

neprieštarauja Konstitucijai, dar nereiškia, kad Stambulo konvencija bus ratifikuota Seime, tačiau galėtų būti papildomas argumentas tiems, kurie iki šiol abejojo Konstitucijos ir konvencijos nuostatų suderinamumu. Tačiau po Konstitucinio Teismo išvados, kad Konvencijos nuostatos dera su Konstitucija, Seimas jau negalės remtis argumentu dėl šios tarptautinės sutarties nesuderinamumo su aukščiausiu šalies teisės aktu. Be to, net ir ratifikavus Stambulo konvenciją, garantuoti, kad iškart pavyks sumažinti smurtą prieš moteris ir smurtą artimoje aplinkoje, negalima. Ratifikavus konvenciją, Lietuva prisiimtų įsipareigojimą įgyvendinti daugybę konvencijoje numatytų priemonių, kurias taikant būtų siekiama konvencijoje užsibrėžtų tikslų. Apie konvencijos veiksmingumą smurto mažinimui ir prevencijai būtų galima kalbėti tik praėjus keletui metų po šios tarptautinės sutarties ratifikavimo, kai Lietuva pateiktų pirmąsias konvencijos įgyvendinimo ataskaitas.

4. Vis dėlto neabejotina, kad toks naujas teisinis instrumentas papildytų Konstitucijos garantuojamą apsaugą nuo smurto ir teisę nebūti diskriminuojamam jokiais pagrindais, net jei jie aiškiai ir nėra įvardyti Konstitucijos 29 straipsnio nuostatose. Kol Stambulo konvencija nėra ratifikuota Lietuvoje, ji gali būti laikoma *soft law* šaltiniu, kuriuo tiek bendrosios kompetencijos teismai, tiek Konstitucinis Teismas gali remtis sprenddami bylas.

Constitutional Hesitancy to Ratify the Istanbul Convention: Storm in a Teacup?

Mykolas Romeris University Law School

Institute of Public Law

Dr. Jolita Miliuvienė

E-mail: jolita.miliuviene@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-23-01-02

Summary. *Every time initiatives to ratify the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (hereinafter the Istanbul Convention) are raised, the voices of adversaries to the ratification of this Convention are provoked. Despite multiple discussions, debates, exchanges of views, and confirmations that everybody is interested in the elimination of violence against women and domestic violence, society remains fragmented. It seems that every side has its own deeply rooted arguments as to why Lithuania should or should not join the Convention and how it should seek to implement the main objectives provided in it. While this question remains under consideration in Lithuania, in spring 2023 the European Parliament decided that there were no more obstacles to prevent the EU from joining the Convention, and invited all states that had not yet ratified the Convention to do the same. The Lithuanian Parliament, aiming to dispel the doubts of those skeptical of the ratification of Convention regarding the compliance of the Convention with the Lithuanian legal system and the country's constitution, decided to address the Constitutional Court in the autumn session of 2023. The parliament sought to clarify whether the Istanbul Convention is compatible with the Constitution and to convince those who still had doubts as to the advantages of the ratification of this Convention.*

Thus, this article: analyses different aspects of the arguments formulated by the Parliament and put to the Constitutional Court regarding the compliance of the Convention with the constitution, considers the possible arguments of the constitutional conclusion, examines the jurisprudence of foreign constitutional control institutions that have previously decided on the ratification of Istanbul Convention, and emphasizes the meaning of the constitutional conclusion on the ratification of Istanbul Convention. The article concludes that the decision to ratify the Istanbul Convention will not eliminate violence against women and domestic violence right away, as the method of implementation of this international treaty remains to be addressed. However, this decision will create favorable preconditions within the state, install additional mechanisms for the protection of violated human rights and freedoms, and serve as an additional instrument alongside the Constitution in guaranteeing the right not to experience violence on any grounds.

Keywords: *Istanbul Convention; Constitution; equality; non-discrimination; violence; stereotypes; sex and gender.*